

PORTRAITS OF BOURGEOIS AND INTELLECTUALS IN THE EARLY WORKS
OF CAMIL PETRESCU AND G. CĂLINESCU

Dorin Sergiu Ursuț

PhD Student, "Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: Both Camil Petrescu and G. Călinescu have made great contributions to the development of the Romanian literary spectrum. The first is important through the literature of authenticity and the ways of approaching the war through the exponent of the intelligentsia Ștefan Gheorghidiu and the other by the way of creating a bourgeois world in an age that goes beyond this period. The way Calinescu creates the novel is balzacian one but without Balzac. The work of the French writer was accessible to anyone, while the Calinescian world can only be understood by a small group of people, so that Balzac presents life, while Călinescu tries to analyze it.

The modern work that the two promote encourages intellectualism that has some special representations in their works. The image of the perfect intellectual is that of Ștefan Gheorghidiu who sacrifices his personal life in the service of the war, of Felix Sima who is at the beginning of his life and who will go through a journey of initiation both in the professional and the sentimental spheres. Last but not least, Fred Vasilescu and G. Ladima appear in the eyes of the aesthete, both having a high degree of intelligence.

The present paper entitled "Portraits of bourgeois and intellectuals in the early works of Camil Petrescu and G. Călinescu" aims at a detailed analysis of the way in which portraits are made during this period of our literature, trying to assimilate with the paintings of Theodor Aman who implemented the academicism group.

Keywords: bourgeois, intellectual, painting, authenticity, balzacianism

1. Introducere

Încă de la început, arta a reprezentat pentru societate un aspect fundamental. Prin ea se puteau exprima ideile la cel mai înalt nivel, fiind evidențiate de exegeți și nu numai. Pictura, literatura, sculptura și muzica sunt ramurile artei, iar cu ajutorul efectelor estetice de frumos și urât au reușit să formeze un tot unitar. Artă este unul din motivele principale pentru care oamenii nu sunt egali în societate. Și aici nu ne referim la artă în esența ei cea mai profundă, ci la modalitățile de receptare pe care le încercăm în fața unei manifestări estetice. (In)capacitatea de adaptare la contactul cu cele mai novatoare produse artistice devine definitorie în majoritatea cazurilor pentru stabilirea celor mai subtile trăsături care definesc oamenii priviți ca niște produse socio-culturale.

Studiul lui Ortega y Gasset, *Dezumanizarea artei și alte eseuri*, analizează cu precădere problemele artei actuale, fiind un rezultat al mentalității moderne care își propune ca scop suprem eliminarea aspectelor ce țin de realitatea obiectivă. Prin urmare, pentru estetul contemporan „obiectul artistic nu e artistic decât în măsura în care nu este real”¹. Cu toate acestea, artă nouă nu se poate cristaliza decât în cadrul unei optici estetice impuse anterior. Esențial, în cazul de față, este raportul pe care aceasta îl stabilește cu tradiția și, nu în ultimul

¹José Ortega y Gasset, *Dezumanizarea artei* în vol. *Dezumanizarea artei și alte eseuri de estetică*. Traducere de Sorin Mărculescu, Humanitas, București, 2000, p. 33.

rând, conturarea unei noi viziuni artistice care va face ulterior ca această nouă manifestare artistică să devină autonomă. Pentru că, în concepția creatorilor actuali de frumos, tradiția pare să fie cel mai mare impediment în sedimentarea unei noi viziuni. Cu alte cuvinte, pentru acest grup select, tradiția devine o piedică în evoluția societății. Și asta se întâmplă nu numai din cauză că „în artă, orice repetare e nulă”², ci și pentru că dificultatea majoră este aceea că tradiția rigidă nu se poate depărta cu ușurință de manifestările actuale. Contaminarea artei contemporane cu *artă* (aici în accepțiune clasică) este prezentă numai într-o societate în care conștiința contemporaneității se atrofiază din cauza atașării exagerate de trecut. Nu gustul ajunge să determine profilul amatorului de artă contemporană, ci tocmai capriciul, vine să precizeze Ortega y Gasset, cu scopul de a evidenția trecerea de la aprecierea pur subiectivă către una rațională, specific modernității. *Prefigurarea și înțelegerea* obiectului artistic ca parte integrantă a unui univers detașat cu totul de realitate se concretizează doar prin intermediul principiilor care se rup de tradiție.

Realitatea operei contemporane de artă este pentru amatorul profane o *irealitate* și, astfel, incomprehensibilă. Această nedreptate adusă esteților actuali este datorată, după cum se poate înțelege, unei concepții empirice depășite. Să încerci să înțelegi arta nouă prin intermediul fenomenelor natural este la fel de absurd ca explicarea unui poem suprarealist prin prisma principiilor newtoniene. Faptul că noua artă se adresează numai unui grup select de oameni poate părea un pic exagerat, întrucât simțul cu ajutorul căruia luăm contact și apreciem noua tendință estetică nu există și nu se formează decât în prezența unei viziuni tradiționale asupra artei. Să afirmăm că persoanele care nu acordă credit unei picturi cubiste, de pildă, sunt incapabile să admită că esența frumosului este dinamică și adoptă cele mai variate forme. Este cât se poate de nedrept, ba chiar, ofensator. Și acest lucru nu se întâmplă nici măcar dacă eliminăm din calcul problema gustului. Considerăm că acceptarea și aprecierea noilor manifestări artistice este posibilă pentru oricine a reușit să depășească șabloanele culturale preexistente, deci, pentru persoanele care reușesc să delimiteze tradiția și să o depășească. Iar acest lucru poate fi realizat doar de către cei care înțeleg întru totul mecanismul realității obiective. Trecerea în universul irațional, al formelor artificiale, este imposibilă dacă ignorăm contextual empiric al contemporaneității.

Literatura a evoluat, iar în locul operei tradiționale cultivată de Liviu Rebreanu prin romanele sale reprezentative a apărut această literatură modernă care îi are ca principali artizani pe Camil Petrescu, dar și pe G. Călinescu. Aceștia au reușit să schimbe literatura și să ia personajele din țarină, ca mai apoi să le transpună în modernitate. În această sferă modernă lumea este dominată de intelectualitate și burghezie. Astfel de modele pot fi observate prin personajele Ștefan Gheorghidiu sau Felix Sima, care impresionează prin inteligență și care au probleme existențiale diferite față de cele pe care le avea Ion, de pildă. Ceea ce au adus nou acești scriitori este autenticitatea acțiunii, au coborât „personajele în stradă” ca nu în ultimul rând să se axeze pe analiza psihologică a actanților și felul în care aceștia își petrec viața de zi cu zi.

În operele celor doi romancieri întâlnim multe personaje care pot fi încadrate în sfera burgheziei și a intelectualității, printre care îi amintim pe Ștefan Gheorghidiu, personajul principal al romanului *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Fred Vasilescu și G. Ladima, doi intelectuali care pierd decisiv în fața iubirii și nu în ultimul rând Felix Sima, ipostaza omului simplu care-și vizitează unchiul spre împlinirea unui viitor luminos, dar care la rândul lui are probleme în fața figurii feminine.

²Idem, p. 35.

Lucrarea de față, intitulată *Portrete de burghezi și intelectuali în prozele de început ale lui Camil Petrescu și G. Călinescu*, vizează o analiză amănunțită asupra modului în care sunt creionate potretele în perioada modernă a literaturii române, încercându-se găsirea de similitudini cu pictura lui Theodor Aman.

2. Reprezentări ale intelectualității și lumii burgheze în opera lui Camil Petrescu și a lui G. Călinescu

Intelectualitatea stă la baza oricărui lucru mareț. Acest aspect se poate observa și în cazul romanelor celor doi autori care se concentrează pe imagini ale oamenilor luminați. Acest tip de roman oferă aspecte reale ale vieții, oferă drame ale vieții reale apropiindu-se mai mult de cititor. Aceste personaje sunt adevărate figuri emblematice ale literaturii române, astfel că fiecare om care a citit cel puțin 3 cărți a auzit de Ștefan Gheorghidiu sau de Felix Sima. Romanele lui Camil Petrescu au avut ceva special în epocă și anume implicarea directă în ceea ce se scrie. Se cunoaște faptul că autorul a luat parte direct la război având anumite probleme de sănătate după terminarea acestuia, fapt care l-a ajutat să creeze o imagine completă și complexă a celui ce urma să fie Ștefan Gheorghidiu. Este important să menționăm faptul că, așa cum Nicolae Manolescu observă :

„Romanul lui Camil Petrescu preferă o perspectivă așa-zicând banală: războiul nu înseamnă nici bătălii sângeroase la baionetă, nici munți de cadavre, ci lucruri mult mai simple și umane din viața de zi cu zi a ofițerilor...”³

Romanul camilpetrescian este caracterizat în primul rând prin disproporția dintre cele două părți componente ale romanului. Ideea lui Călinescu este că partea a doua, cea în care Ștefan Gheorghidiu pleacă la război și întâmplările de acolo, poate fi exclusă sau eventual redată separat, părțile nealterându-și conținutul una alteia. A doua parte nu poate fi considerată un jurnal de război, ci „*cel mai frumos și sublim ce s-a scris despre război în literatura noastră*”⁴. Personajul Ștefan Gheorghidiu se aseamănă cu însuși autorul, care s-a străduit din răspuțeri, deși a fost respins din motive fizice să se alăture compatrioților săi în război. Afirmația lui Ștefan din roman în legătură cu refuzul lui de a dezerta pare desprinsă din străfundurile sufletului autorului însuși:

„Nu pot să dezertez, căci, mai ales, n-aș vrea să existe pe lume o experiență definitivă, ca aceea pe care o voi face, de la care să lipsesc, mai exact să lipsească ea din întregul meu sufletesc. Ar avea față de mine, cei care au fost acolo, o superioritate care mi se pare inacceptabilă. Ar constitui pentru mine o limitare.”⁵

Acest eroism pare provenit din orgoliu mai degrabă. Personajul va remarca de unul singur pe parcursul experienței sale din război, că totul este doar spirit animalic și dorință de supraviețuire. Experiențele teribile prin care trece îl fac să fie solidar cu restul soldaților și să se alăture camaraderiei împotriva morții. Experiența războiului îl luminează pe Ștefan Gheorghidiu și îl face mai uman.

³Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Jurnalul Național, București, 2009, p.33.

⁴G. Călinescu, *Istoria literaturii române – de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1982, p.745.

⁵Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Editura Gramar, București, 2008, p.211.

Personajul principal al romanului trăiește de-a lungul acțiunii mai multe conflicte. Unul dintre acestea este bazat pe faptul că rațiunea și pasiunea, afectul și intelectul se află într-o luptă continuă. Ștefan Gheorghidiu este dual din mai multe puncte de vedere: combină pasiunea absurdă și imposibilitatea de a se explica cu tenacitatea pe care vrea să o explice; frământarea sufletească, cu masca socială aparent indiferentă. Tensiunea lui psihologică este dată de gelozie. Comportamentul său social este cel ce relevă conflictele sale interioare. El însuși afirmă că iubirea este silită la început, dar apoi ființa feminină devine indispensabilă. Cuplul Ștefan–Ela reprezintă tipul iubirii din studenție. Săraci la început, aruncați într-un mediu bogat și opulent, sunt supuși la un test de omogenitate al cuplului, pe care aceștia îl pică. Cele două personaje sunt total opuse, din mai multe puncte de vedere, așa cum evidențiază Pompiliu Constantinescu :

„ *Literatura d-lui Camil Petrescu a urmărit insistent lupta sexelor simplificare în două entități contradictorii. Bărbatul reprezintă o conștiință intransigentă, un fel de absolut moral aplicat mai ales în iubire, femeia e un animal cochet, inferior sufletește, ispită a simțurilor și primejdie a echilibrului interior*”⁶.

Ștefan Gheorghidiu e privit ca un personaj care s-a întors în sine însuși pentru a descoperi două dintre cele mai importante aspecte ale vieții, iubirea și războiul. Personajul principal din *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* reprezintă tipul eului care înregistrează variantele războiului, prin intermediul unui pronunțat individualism. Fiind creat pe același substrat ibsenian, la fel ca Apostol Bologa, el e tipul de personaj rătăcit prin viață, care nu poate să accepte niciun fel de compromis. Influențele pe care războiul le are asupra sa sunt ușor superficiale, fiind de remarcat doar o tensiune patetică, o vigoare vibrantă sau o plasticitate scilicet, războiul neavând aceleași reprezentări ca pentru celelalte două personaje. Chiar dacă trăirile nu sunt asemenea celorlalte personaje și personajul principal al romanului camilpetrescian e un pasionat al războiului. Chiar dacă e dedicat în mare măsură calamității, acesta nu trăiește diferit năpasta, fiind un spirit reflexiv și pătrunzător care suferă pentru că gândește și mai apoi analizează. Totuși, nu putem să nu observăm calitățile personajului ca sublocotenent, priceperea sa în a rezolva o situația, dar mai ales de a respecta ordinele primite de la superiori. Scenele de luptă sunt descrise de Ștefan Gheorghidiu cu subiectivitate, surprinzând totuși frica și teribilul luptelor. Jurnalul pe care el îl ține pe front redă propria mutilare morală. Acesta poate fi privit ca un martir, rațional și nestăvilit. El este tipul de erou care trăiește direct experiența războiului, trăind undeva la granița între viață și moarte, având ca scop căutarea „ timpului pierdut”. Discutând despre punctele la care Ștefan Gheorghidiu ajunge de-a lungul romanului, Sanda Radian e de părere că:

„*Ștefan Gheorghidiu, delestat, dar și îmbogățit de o perioadă de timp a trădărilor dramatice care constituie o ucenicie existențială la școala iubirii și războiului, poate considera încheiată o etapă esențială în cunoașterea sa, a lumii și a condiției umane*”⁷

Intelectualitatea lui Ștefan este una evidentă. El reprezintă imaginea omului cu carte, nevoit să-și lase viața de până în acel moment și să plece la un război de la care este posibil să nu se mai întoarcă. Năpasta deteriorează imaginea lui Gheorghidiu și asta deoarece aceasta îi

⁶Marian Popa, *Camil Petrescu*, Editura Albatros, Oradea, 1972, p. 159.

⁷Camil Petrescu, *op.cit.*, pp. XCVIII-XCIX.

schimbă total starea de spirit. Totuși e important să menționăm faptul că drama erotică a lui Ștefan nu este influențată în principal de război și asta deoarece războiul înseamnă iubire. Iubirea este cea care aduce elementul de perturbație în viața lui Ștefan, însă experiența de pe câmpul de luptă pare să acapareze acea teamă și gelozie excesivă. Iubirea pare pentru Gheorghidiu mai importantă decât lupta pentru țară, astfel încât se gândește să dezerteze pentru a se întoarce la Câmpulung și a-și prinde soția cu amantul său. În timpul luptelor, în momente de stres și teroare a morții, Ștefan se gândește la momente din viața lui de cuplu cu Ela, despre trădarea acesteia.

Ideea de patriotism este de asemenea inexistentă în opera lui Camil Petrescu, spre deosebire de celelalte două romane, unde putem regăsi, mai mult sau mai puțin, acest sentiment. Teama izbucnirii războiului este urmată de acceptarea datoriei în momentul în care inevitabilul se petrece. Mai mult decât iubirea pentru patrie putem vorbi despre frica de moarte, dorința de a scăpa de această incertitudine a zilelor rămase de trăit. Pe front, în timpul luptelor, Ștefan se teme. Se teme pentru viața sa, își închipuie momentul în care va muri și îl vizualizează, îl anticipează.

Imaginea intelectualității este una pregnantă în creionarea personajului Ștefan Gheorghidiu, dar aceasta apare și în cazul celui alt personaj enunțat mai devreme și anume Felix Sima. Acesta din urmă nu este nevoit să ia parte la război, dar trăiește fatalitatea din pricina aceluiași sentiment, al dragostei. De astfel e ușor observabil că atât personajul lui Camil Petrescu cât și cel al lui G. Călinescu au probleme cu perceperea sentimentului de iubire și asta deoarece amândoi trăiesc momente grele din pricina acestuia. Deși inițial Felix ne este prezentat ca un tânăr venit la București pentru a studia Medicina, un tânăr capabil și doritor de consacrare, el parcurge de-a lungul romanului o evoluție atât profesională cât și sentimentală.

În primele reprezentări ale romanului, Felix apare ca un om rațional, lucid care-și cunoaște foarte bine scopurile pentru care a venit în București. Totuși, din cauza unor factori exteriori, dorința lui se transformă astfel că la un moment dat singurul lucru care-l mai preocupă este Otilia. Personajul principal al romanului *Enigma Otiliei* reușește să se maturizeze prin iubire. Ceea ce îl face pe Felix să-și schimbe atitudinea despre viață este dorința de a se apropia tot mai mult de Otilia. O refuză de mai multe ori pe Aurica, fiica lui Aglae și asta deoarece speră să-și îndeplinească destinul sentimental alături de figura mereu tânără a Otiliei Mărculescu. În momentul în care află că nu există o legătură directă de sânge cu Otilia, Felix își pierde simțul rațiunii, afișându-se simplu în fața iubirii.

Felix nu reușește să se maturizeze singur, iar ceea ce-l conduce spre schimbarea opțiunilor vieții sunt experiențele noi pe care le trăiește, experiențe petrecute alături de Otilia, dar și de Pascalopol sau cei din clanul Tulea. Chiar dacă în primele sale reprezentări el dă dovadă de spirit analitic și de luciditate, odată cu trecerea timpului se observă naivitatea personajului, care-l conduce spre eșec de cele mai multe ori. Această naivitate este totuși substituită prin spiritul ambițios, care-l face să treacă peste anumite obstacole și să-și continue viața în reprezentări cât mai pozitive.

Intelectualitatea lui Sima este un instrument pe care G.Călinescu, îl folosește pentru a vedea totul prin ochii săi. Descrierea casei din primele pagini ale romanului este relevantă prin intermediul viziunii tânărului. De altfel, acesta este un procedeu modern pe care cei doi romancieri îl utilizează și anume trecerea vocii naratoriale în sfera personajelor. Acest aspect poate exista și datorită faptului că ambele personaje despre care s-a discutat sunt niște



intelectuali prin definiție. Întreg romanul este sinonim cu destinul lui Felix. Dacă primele imagini sunt văzute prin intermediul viziunii omului de geniu, finalul romanului e sinonim cu sfârșitul drumului inițiativ al acestuia. Portretul intelectualului e reprezentat cu exactitate de Felix și asta deoarece atunci când este dezamăgit de comportările fetei de care este îndrăgostit se refugiază în lectură. Interesant este că nu eșecul din iubire pe care-l trăiește nu îl doboară, ci dimpotrivă îl face să fie mai puternic și astfel să considere că iubirea și căsătoria sunt doar niște etape distincte ale vieții. Prin felul în care depășește situația dificilă în care este pus de Otilia, el dă dovadă de faptul că e o fire ambițioasă, care se maturizează prin dragoste, dar care nu lasă ca nimeni și nimic să-i schimbe destinul. Acesta se află prin comportamentul său deasupra societății burgheze, ceea ce-l face cu adevărat să fie considerat un intelectual al societății.

Cuplul format din Felix și Otilia, un cuplu care nu-și trăiește sentimentul de dragoste în totalitate poate fi regăsit și în picturile lui Theodor Aman (*Siestă în grădină*). Această pictură îi ilustrează pe cei doi îndrăgostiți surprinși împreună, fiecare având câte o activitate distinctă. Femeia se relaxează privind în gol, în timp ce bărbatul, asemeni lui Felix, citește încercându-și eșecul în cărți.

Figura 1. *Siestă în grădină*

Intelectualitatea în literatură este benefică și asta deoarece ajută la o calitate mai bună a scrierii. Intelectualii despre care am discutat mai devreme, Ștefan Gheorghidiu și Felix Sima, sunt oameni care au carte, care au ambiție, dar care pierd într-o oarecare măsură din cauza unor probleme, cum ar fi destinul în dragoste. Pentru Ștefan, acest conflict îl afectează în totalitate în timp ce pentru Felix, motivul eșecului în dragoste îl face să fie mai ambițios, aspect care relevă ideea că personajul din *Enigma Otiliei* are o stăpânire de sine mai mare decât Gheorghidiu.

Pe lângă latura intelectuală a operei moderne, important pentru o astfel de scriitură este imaginea burgheziei acelor perioade. Epoca ilustrată de ambii scriitori este una în care acest rang era majoritar. Dacă în romanul *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* imaginea dominantă era cea a intelectualului aflat în gura unui monstru care distruge oameni, în celălalt roman de seamă al romancierului mai sus menționat, *Patul lui Procust*, apare atât imaginea spiritului luminat, dar mai ales cel al burgheziei. Imaginea reprezentativă a acestei laturi a societății, este Doamna T care se ocupă cu amenajări interioare. Această meserie o conduce spre întâlnirea cu domnul X, dezvăluit mai târziu ca fiind Fred Vasilescu, o altă figură reprezentativă a literaturii române.

Doamna T. este la rândul ei influențată de sentimentul de dragoste, însă o dragoste trăită puțin diferit. Sentimentele pe care femeia și Fred le aveau erau unele de vanitate, aceștia fiind mai mult preocupați de orgoliul lor decât de materializarea sentimentului de iubire. Tocmai din acest motiv sentimentele pe care ea le are față de bărbat nu sunt duse până la capăt și este nevoită să trăiască deziluzia unei iubiri neîmpărtășite.

Ea este tipul femeii individuale, care-și câștigă singură banii, dar care la fel ca ceilalți este deficitară la capitolul sentimente. Nu reușește să-și exprime trăirile, iar acest aspect o va conduce spre latura negativă a dragostei. Aceasta este la rândul ei tipul intelectual de femeie și reprezintă atât pentru Fred cât și pentru Ladima, un mister. Motivul pentru care trăiește mereu în deziluzie este acela că ține foarte mult la aparențe. Deși nu era un ideal feminin din punct de vedere estetic: „Nu înaltă și insultător de slabă, palidă și cu un păr bogat de culoarea castanei [...] era poate prea personală ca să fie frumoasă în sensul obicinuit al cuvântului. Avea orbitele puțin neregulate, ușor apropiate, pronunțate, cu ochii albaștrii ca platină, lucind, fremătând de viață, care, când se fixau asupra unui obiect îl crăpau parcă.”(Camil Petrescu, *Patul lui Procust*) Doamna T reprezintă o figură sublimă pentru bărbați. Frumusețea

Section: LITERATURE

ei venea din interior, iar acest aspect e cel care l-a cucerit pe Fred, dar și pe alți bărbați. Chiar dacă în unele situații suferea, avea grijă să facă lucrul acesta atunci când era singură și asta deoarece imaginea pe care o afișa în societate era una foarte importantă.

Imaginea doamnei T este una reprezentativă pentru literatura română, dar pot fi găsite similitudini și în pictură, mai exact în tablourile lui Theodor Aman. O astfel de reprezentare poate fi regăsită în figura 2, unde este ilustrată o femeie care are umărul dezgolit, element al senzualității pe care și personajul din romanul lui Camil Petrescu o exprimă uneori. Chiar dacă aspectul fizic deranjează, Doamna T părăndu-i-se frumoasă doar lui Fred, în unele momente, această emană o senzualitate remarcabilă. Femeia prezentată în tabloul pictorului român este tristă, ipostază în care este regăsită și iubita lui Fred Vasilescu.



Fig.2. *Portret de femeie*

Modernitatea a propus elemente care au adus literatura la un alt nivel. Aceasta s-a asigurat că s-a atins un nou nivel, de la care să se progreseze mai departe. Ceea ce au făcut deosebit modernii a fost faptul că au adus în prim-plan probleme actuale ale societății, felul în care oamenii, mai exact intelectualii își trăiesc viața, dar și modul în care întâmpină eventualele probleme. Așa cum am observat de-a lungul acestei lucrări, toate personajele au o problemă atunci când trebuie să iasă din sfera lor de confort și să se implice sentimental în relații.

BIBLIOGRAPHY

- Angelescu, Silviu, *Portretul literar*, Editura Univers, București, 1985.
- Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1982.
- Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, traducere de Mihaela Slăvescu și Laurențiu Zoicaș, Editura Polirom, București, 2013.
- Cenușă, Elza, *Literatură și pictură*, Editura Albatros, București, 1983.
- Călinescu, George, *Enigma Otiliei*, Editura Andreas, București, 2015.
- Crohmălniceanu, Ovid S, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, Editura pentru literatură, București, 1967.
- Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe*, Editura Grammar 100+1, București, 2001.
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
- Petraș, Irina, *Proza lui Camil Petrescu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981.
- Petrescu, Camil, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Editura Agora, București, 2012.
- Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români*, Editura Contemporană, București, 1941.